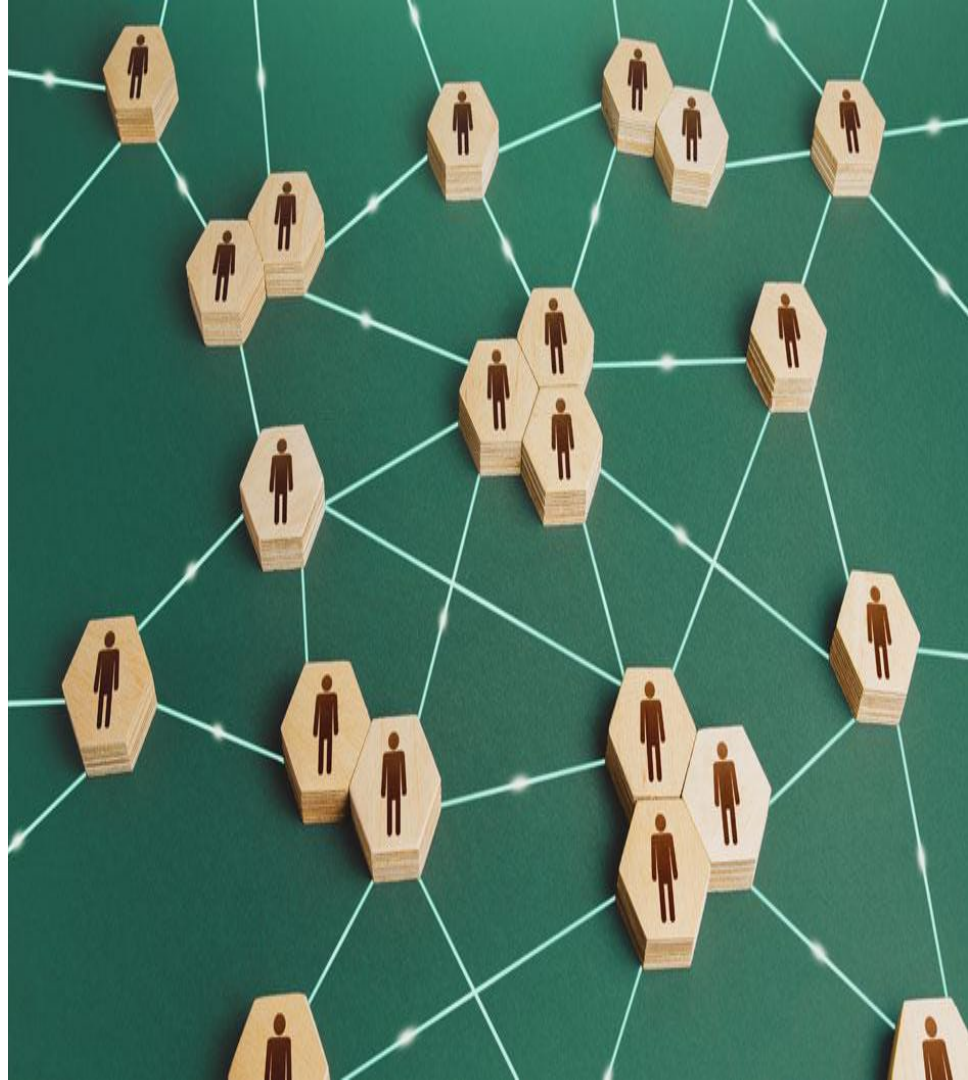

Μάθημα 7ο: Αυτόνομος μαρξισμός και φεμινισμός

Διδάσκων:
Βαγγέλης Παπαδημητρόπουλος

Σκοπός του μαθήματος

Η κατανόηση βασικών στοιχείων του αυτόνομου μαρξισμού και φεμινισμού

Έργα αυτόνομου μαρξισμού

Αντόνιο Νέγκρι, 2008, *Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη*

Μάικλ Χάρντ και Αντόνιο Νέγκρι, 2002, *Αυτοκρατορία*

Μάικλ Χάρντ και Αντόνιο Νέγκρι, 2011, *Πλήθος*

Michael Hardt and Antonio Negri, 2009, *Commonwealth*

Nick Dyer-Witheford, 1999, *Cyber Marx: Cycles and Circuits of Struggle in High-technology Capitalism*

Nick Dyer-Witheford, 2015, *Cyber Proletariat: Global Labour in the Digital Vortex*

Silvia Federici, 2012, *Revolution at Point Zero: Housework, Reproduction, and Feminist Struggle*

Silvia Federici, 2004, *Caliban and the Witch: Women, the Body and Primitive Accumulation*

Ιστορικό και θεωρητικό πλαίσιο (1960 και μετά)

- Ιταλία, εργατισμός
- Μεταμοντερνισμός
- Ανάπτυξη τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνίας
- Μεταφορντισμός
- Μεταβιομηχανική εποχή
- Κοινωνία της πληροφορίας
- Γνωσιακός καπιταλισμός
- Διαδίκτυο

Αυτόνομος μαρξισμός

Ο αυτόνομος μαρξισμός έχει πολλά παρακλάδια.

Εκκινεί από το συνεταιριστικό κίνημα των Όουεν, Φουριέ και Προυντόν στην Αγγλία και στη Γαλλία το 18ο αιώνα και συνεχίζει στο έργο του Μαρξ και των Κροπότκιν, Μπακούνιν.

Μια μεταγενέστερη έκφραση του θα βρούμε στα άρθρα του περιοδικού *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα*, το οποίο ίδρυσαν ο Κορνήλιος Καστοριάδης και Κλωντ Λεφόρ το 1940 στη Γαλλία.

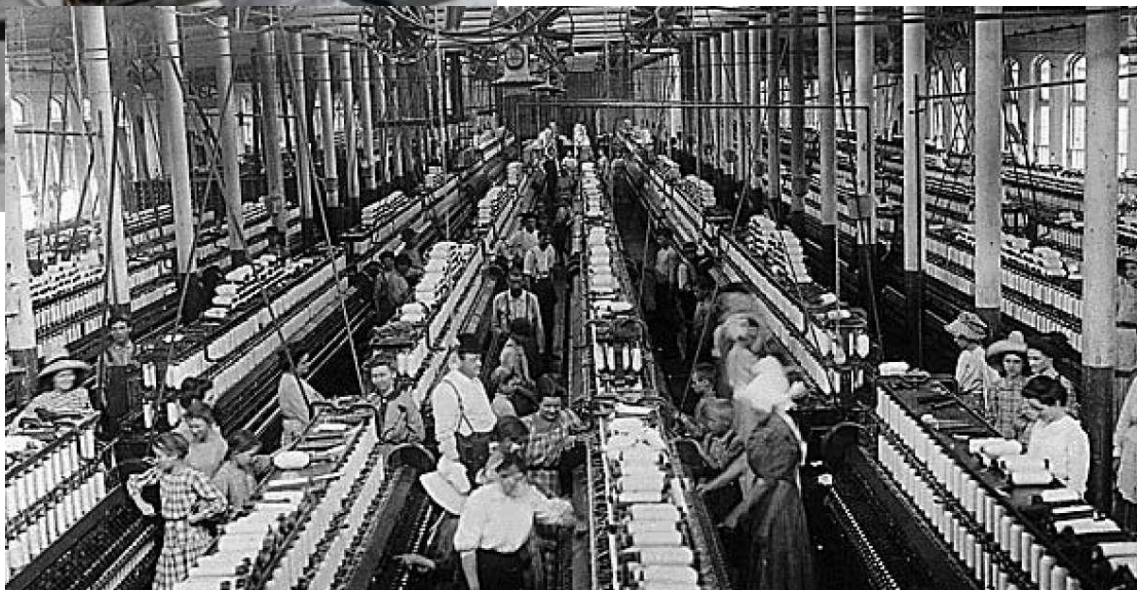
Εδώ θα ασχοληθούμε με **το κίνημα του εργατισμού** που αναπτύχθηκε από το 1960 και μετά στην Ιταλία και αλλού και αφορά, μεταξύ άλλων, το έργο των Μάικλ Χάρντ και Αντόνιο Νέγκρι, Μάριο Τρόντι, Πάολο Βίρνο, Τιτσιάνα Τερανόβα, Μαρία Ρόζα Ντελακόστα, Σίλβια Φεντερίτσι και Νικ Ντάιερ Γουίδεφορντ.

Φορντισμός, ταιλορισμός (1940-1970)

- Εκμηχάνιση, κατατεμαχισμός, ποσοτικοποίηση και τυποποίηση της εργασίας > επιστημονικός έλεγχος της εργασίας
- Εντατικοποίηση της εργασίας > αύξηση της παραγωγικότητας και του κέρδους (υπεραξία)
- Εισαγωγή της γραμμής παραγωγής στο εργοστάσιο > μαζική παραγωγή
- Απειδίκευση της εργασίας
- Η εργασία διαιρείται σε διανοητική και χειρωνακτική, εργασία διεύθυνσης και εργασία εκτέλεσης

Μεταφορντισμός (1970 και μετά)

- Αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνίας με σκοπό τη μείωση κόστους
- Κατακερματισμός της παραγωγής και εργασίας > εξωτερική ανάθεση παραγωγής και εργασίας > πληθοπορισμός (crowdsourcing)
- Αποκέντρωση του κλάδου των κατασκευών από την Αμερική στην Ασία και αλλού
- Ευέλικτες μορφές εργασίας
- Εξειδίκευση
- Επίπεδες ιεραρχίες > μερική αυτονόμηση υπαλλήλων, εργατών

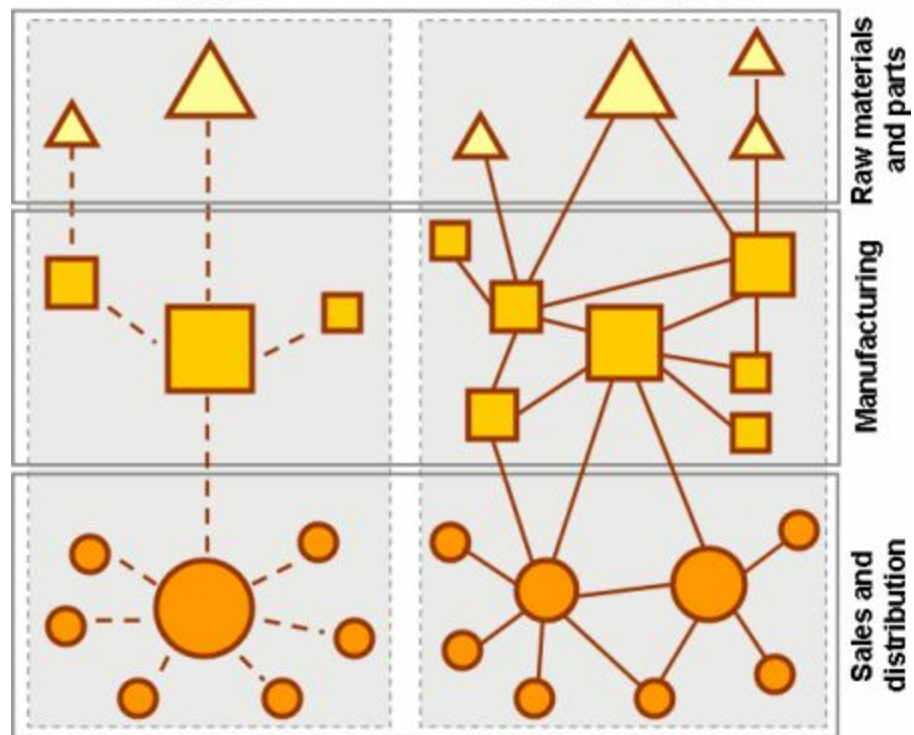

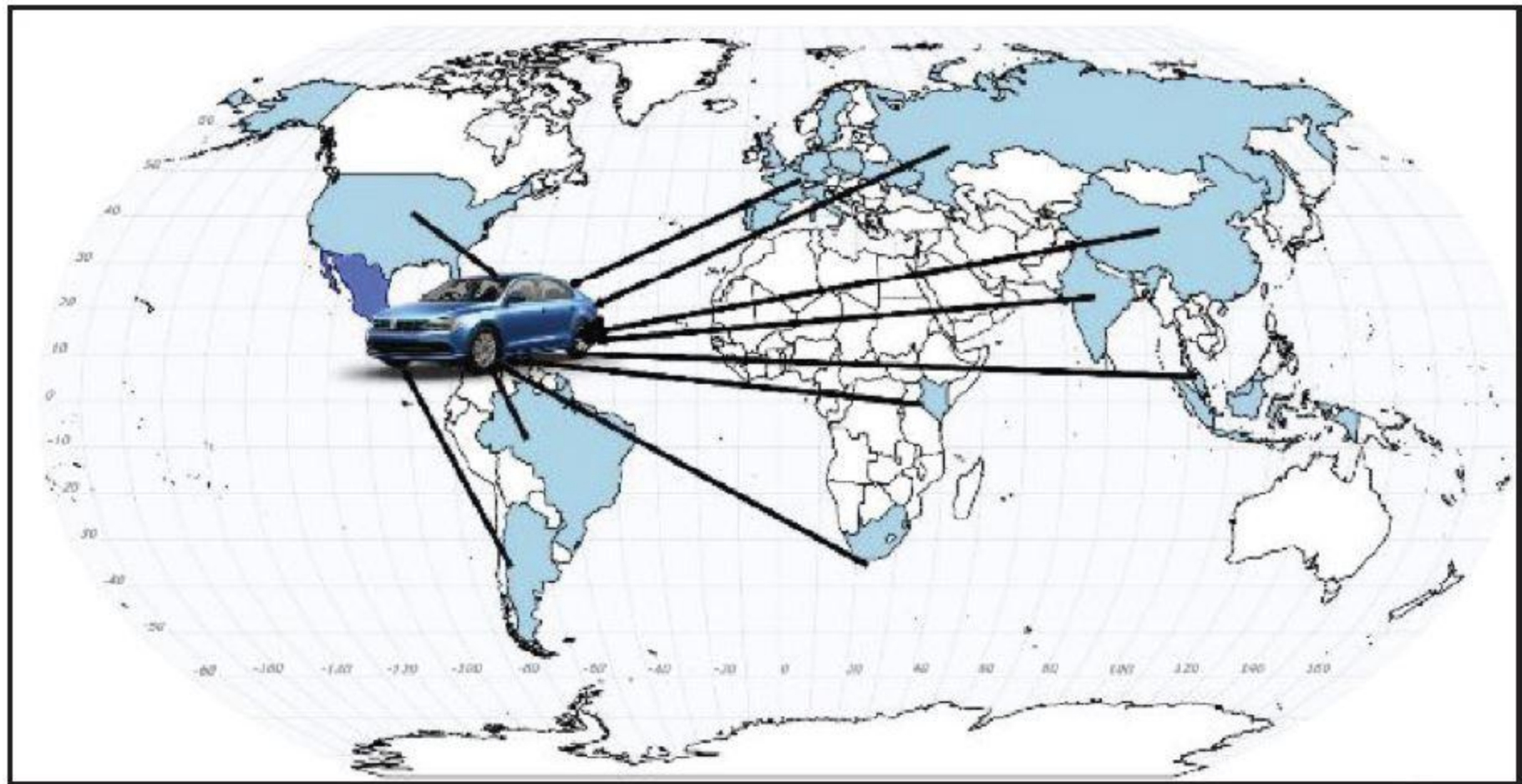

Fordism

Post-Fordism

Βασικές προκείμενες του εργατισμού

Ο **εργατισμός** βασίζεται στην ενόραση ότι η ανάπτυξη και ευρεία χρήση των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνίας από το 1970 και μετά δεν λειτουργούν απλώς και μόνο ως εργαλεία καπιταλιστικής κυριαρχίας, όπως πίστευαν οι θεωρητικοί της σχολής της Φρανκφούρτης, αλλά ενέχουν απελευθερωτικές δυνατότητες για μια αντι-καπιταλιστική πάλη.

Η πάλη αυτή δεν επικεντρώνεται στην εργατική τάξη αλλά απλώνεται στο σύνολο **του κοινωνικού εργοστασίου** και **του κοινωνικού εργάτη** που χρησιμοποιεί την **άυλη πληροφοριακή εργασία** στο πλαίσιο πλέον **του πλήθους**, το οποίο υιοθετεί μια **οριζόντια οργάνωση** κατά το πρότυπο **του δικτύου**, για ν' απελευθερωθεί από τα δεσμά της εκμετάλλευσης του κεφαλαίου.

Ο εργατισμός αντλεί από **τον μεταμοντερνισμό** για να εισαγάγει μια νεο-μαρξιστική θεωρία, η οποία δίνει έμφαση όχι στην προκαθορισμένη και αναπόδραστη πορεία του καπιταλισμού προς τον κομμουνισμό, όπως διακηρύσσει ο κλασικός μαρξισμός, αλλά **στην ταξική πάλη** και **στη διαφορά/διασπορά του πλήθους** ως το κινητήριο μοχλό της μετάβασης προς τον μετακαπιταλισμό και τον κομμουνισμό.

Κλασικός Μαρξισμός

- Προλεταριάτο
- Ιμπεριαλισμός
- Εργάτης
- Εργασιακή θεωρία αξίας
- Διαλεκτική
- Εργοστάσιο
- Κεφάλαιο και εργάτης
- Εκμετάλλευση
- Επανάσταση

Εργατισμός (Χάρντ και Νέγκρι)

- Πλήθος
- Αυτοκρατορία
- Κοινωνικός εργάτης
- Άυλη πληροφοριακή εργασία
- Εμμενοποίηση (immanence)
- Κοινωνικό εργοστάσιο
- Εργατισμός
- Βιοπολιτική
- Νομαδικότητα της εργασίας, αποστασία, έξοδος

Εργατισμός και κλασικός μαρξισμός

Ο ιταλικός εργατισμός του 70 ξεκόβει από τον ιστορικισμό του κλασικού μαρξισμού - μια οικονομιστική και εξελικτιστική ανάγνωση του μαρξικού έργου, όπου την πρωτοκαθεδρία της ιστορικής εξέλιξης κατέχουν οι "παραγωγικές δυνάμεις" και η "οικονομική βάση", οι οποίες υποτίθενται ως "οι αντικειμενικοί όροι της κοινωνικής ύπαρξης".

Ο ιταλικός εργατισμός ξεκόβει όχι μόνο από τη διάκριση βάσης-εποικοδομήματος, αλλά και από την ίδια τη διαλεκτική. Ο υλισμός των Χαρντ και Νέγκρι είναι ένας υλισμός της εμμένειας που αντιτίθεται σε οποιαδήποτε υπερβατικότητα.

Ο κοινωνικός εργάτης στο κοινωνικό εργοστάσιο

Ο Νέγκρι εισήγαγε τον όρο “κοινωνικός εργάτης” για να αναφερθεί στην εξάπλωση της εργατικής τάξης από το εργοστάσιο στην κοινωνία μέσα από την **εμπορευματοποίηση της αναπαραγωγής, της επικοινωνίας και της κατανάλωσης, που μετατρέπει την ψυχαγωγία σε εργασία** και εντατικοποιεί την κυκλοφορία του κεφαλαίου μέσα από τα τεχνολογικά προηγμένα κανάλια της διαφήμισης και του χρηματιστικού κεφαλαίου.

Άυλη πληροφοριακή εργασία

Η ανάπτυξη των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνίας τις τελευταίες δεκαετίες έχουν μετατρέψει τον εργάτη του Μαρξ σε **ένα κοινωνικό εργάτη** που εργάζεται 24/7 στο **κοινωνικό εργοστάσιο** όπου παράγει **άυλη πληροφοριακή εργασία**. Η άυλη πληροφοριακή εργασία είναι η παραγωγή πληροφορίας και γνώσης μέσω της κοινωνικοποίησης και της επικοινωνίας εντός και εκτός Διαδικτύου.

Στο μεταφορντισμό έχει συντελεστεί το πέρασμα από τις κοινωνίες του πειθαρχικού εγκλεισμού και του χωροταξικού εντοπισμού της εκμετάλλευσης (εργοστάσιο) στις κοινωνίες ενός **διάχυτου πληροφοριακού κοινωνικού ελέγχου του κεφαλαίου** που οδηγούν σε μια **εκμετάλλευση της ζωής, των σωμάτων και των εγκεφάλων της κοινωνικής πλειοψηφίας**, μια υπαγωγή όλων των βιοτικών (βιολογικών και πνευματικών) διαδικασιών στο κεφάλαιο.

Αυτό αναδεικνύει την εκμετάλλευση της άυλης πνευματική εργασίας, των νέων υποκειμενικοτήτων (που ταυτόχρονα είναι και νέες αντιστάσεις), **την ανάδυση του επικοινωνιακού και γλωσσικού χαρακτήρα των παραγωγικών μορφών**. Η άυλη εργασία, από τη μια, γίνεται επιπλέον υπεραξία την οποία εκμεταλλεύεται το κεφάλαιο και, από την άλλη, ενέχει τη **δυνατότητα αυτοϋπέρβασης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής μέσα από τη δημιουργία των αυτόνομων συνεργαζόμενων δικτύων του πλήθους**.

Αυτόνομος μαρξισμός και φεμινισμός

Η φεμινιστική πτέρυγα του αυτόνομου μαρξισμού που εκπροσωπείται από το έργο της Μαριαρόζα Ντελα Κόστα και της Σίλβια Φεντερίτσι επιχειρηματολόγησε ότι η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης στο κοινωνικό εργοστάσιο (οικογένεια) αποτελεί ένα κρίσιμο αλλά παραμελημένο παράγοντα της καπιταλιστικής παραγωγής. Ο Μαρξ υποβάθμισε το ρόλο του φύλου, έτσι όπως αποτυπώνεται στην **απλήρωτη εργασία της γυναίκας στο σπίτι**.

Η έννοια του κοινωνικού εργάτη καλύπτει τις δραστηριότητες των γυναικών, των φοιτητών, των καταναλωτών, των αγοραστών, των τηλεθεατών που τώρα ενσωματώνονται στην καπιταλιστική παραγωγή με τρόπο που πραγματοποιεί αυτό που ο Μαρξ ονόμασε πραγματική υπαγωγή της κοινωνίας στο κεφάλαιο.

Η έννοια του κοινωνικού εργάτη είναι μια σύνθεση της παλαιο-μαρξικής θεωρίας της εργατικής τάξης με την άνοδο νέων κινημάτων και ταυτοτήτων τις τελευταίες δεκαετίες, εξεταζόμενη μέσα από ένα φάσμα μιας νεο-μαρξικής θεωρίας που **συνδυάζει το μεταμοντέρνο στοιχείο της διαφοράς με το μαρξικό στοιχείο της ταξικής πάλης**.

Βασική θέση εργατισμού: γενική διάνοια (general intellect)

Ο αυτόνομος μαρξισμός προεκτείνει μια ορισμένη ανάγνωση του Μαρξ σύμφωνα με την οποία φτάνει μια στιγμή στη **διαλεκτική** ανάπτυξη των **παραγωγικών σχέσεων** και των **παραγωγικών δυνάμεων**, όπου οι δεύτερες (**εργασία και γενική διάνοια**) ανατρέπουν το σχήμα των πρώτων (**κεφάλαιο**), και τότε έχουμε επανάσταση και πέρασμα από έναν τρόπο παραγωγής σε έναν άλλο.

Η **γενική διάνοια (= επιστήμη, γνώση και τεχνολογία)**, έτσι όπως εφαρμόζεται **στην εργασία**, υπερβαίνει την κεφαλαιοκρατική εκμετάλλευση και μέσω **του εκμηχανισμού και της αυτοματοποίησης της παραγωγής** απελευθερώνει την εργασία από τα δεσμά του κεφαλαίου και της αλλοτρίωσης, τη μετατρέπει σε **αυθόρμητη συνεργασία και δημιουργία** και θέτει τα θεμέλια της μετάβασης στον κομμουνισμό της αφθονίας και της ελευθερίας.

Η γενική διάνοια **του πλήθους** αναπαριστά μια **κοινωνικοποιημένη συλλογική παραγωγική δύναμη**, έκφραση του κοινωνικού ατόμου, ως **ένα συλλογικό παραγωγικό πλεόνασμα** το οποίο προσπαθεί να καθυποτάξει το κεφάλαιο.

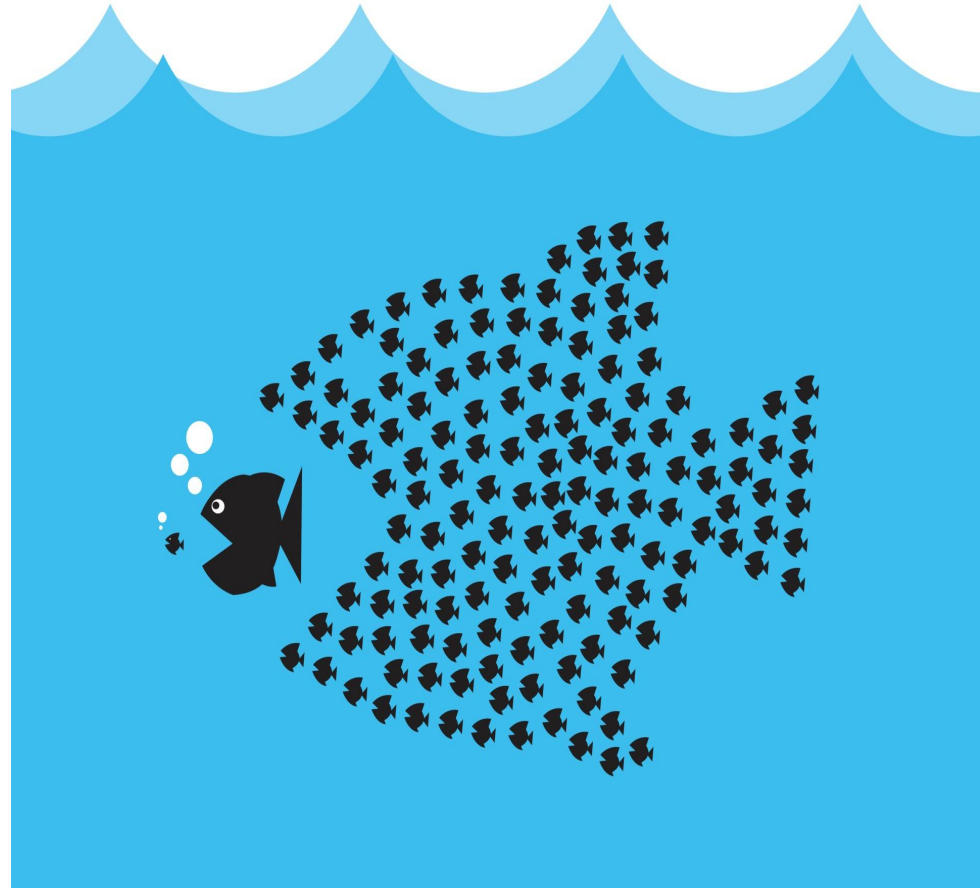
Η γενική διάνοια του πλήθους

Το πλήθος αντικαθιστά την εργατική τάξη του προλεταριάτου ως ένα **άθροισμα ενικοτήτων**, ως μια **αθροιστική και εξατομικευμένη θεώρηση των κοινωνικών πρακτικών** που υπερβαίνουν την καπιταλιστική εκμετάλλευση στο εργοστάσιο.

Το πλήθος ενσαρκώνει την αντίσταση της εργατικής υποκειμενικότητας απέναντι στους μηχανισμούς της τεχνολογικής υπαγωγής της εργασίας στο κεφάλαιο μέσω του ταιλορισμού και του φορντισμού.

Το πλήθος είναι μια οντότητα στην οποία ενυπάρχει τρόπον τινά ο κομμουνισμός και εκφράζει μια εξωτερική σχέση ανάμεσα σε κεφάλαιο και παραγωγική δομή, μια αντιμετώπιση του κεφαλαίου ως ενός απλού κελύφους που πρέπει ν' αποτιναχθεί.

Το πλήθος είναι μία από τις πιο προχωρημένες προσπάθειες να θεμελιωθεί θεωρητικά και φιλοσοφικά **μια αυθορμητίζουσα εκδοχή της πολιτικής δράσης**.

Πληθος, λαός, τάξη

Οι Χάρντ και Νέγκρι αντιπαραθέτουν την έννοια του πλήθους στην έννοια του λαού, που αποτέλεσε το θεμέλιο της σύγχρονης πολιτικής φιλοσοφίας. Ενώ ο λαός γίνεται αντιληπτός ως ένα λίγο πολύ ενιαίο πολιτικό σώμα, **το πλήθος «αποτελείται από ένα σύνολο ενικοτήτων» (Hardt/Negri 2005: 99) και συγκροτείται ως ενεργητικό κοινωνικό υποκείμενο ξεκινώντας από το κοινό αυτών των ενικοτήτων.**

Το πλήθος παραμένει μια ταξική έννοια (Hardt/Negri 2005: 103), γιατί και αυτό ορίζεται μέσα από **συλλογικές πρακτικές αντίστασης. Διακρίνουν, όμως, την έννοια του πλήθους από την εργατική τάξη, καθώς θεωρούν ότι η τελευταία είναι μια περιοριστική έννοια, που στηρίζεται σε αποκλεισμούς και άρα δεν μπορεί να συμπεριλάβει το σύνολο των πρακτικών και των μορφών που αναλογούν στο πλήθος.**

Η βασική διαφορά από έναν κλασικό ορισμό της εργατικής τάξης έγκειται στην ίδια τη διαφορά της βιοπολιτικής παραγωγής απέναντι στην κλασική καπιταλιστική εκμετάλλευση. Σε μια παραγωγή στην οποία ηγεμονεύει η άυλη παραγωγή, **η εκμετάλλευση δεν συμπυκνώνεται στην απόσπαση υπεραξίας και δεν μετριέται με τον χρόνο της ατομικής ή συλλογικής εργασίας.** Αντίθετα, η αξία παράγεται από μια συνεργατική εργασία, η οποία κυκλοφορεί στο πλαίσιο των κοινωνικών δικτύων και γίνεται κοινή αξία (Hardt/Negri 2005: 113). **Η άυλη βιοπολιτική παραγωγή** όχι μόνο της εργασίας αλλά και της ίδιας της κοινωνικής ζωής είναι επί της ουσίας **«μη-μετρήσιμη» (immeasurable) (Hardt/Negri 2005: 146).**

Βιοπολιτική παραγωγή

Ο καπιταλισμός τώρα βρίσκεται αντιμέτωπος όχι τόσο με την εργατική τάξη αλλά με **ένα πλήθος διάσπαρτων υποκειμενικοτήτων, συλλογικοτήτων και κινημάτων**, τα οποία αναδύονται τις τελευταίες δεκαετίες **μέσω της ανάπτυξης των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνίας**.

Το πλήθος δημιουργεί κοινά αγαθά μέσω της άυλης πληροφοριακής εργασίας, η οποία συνίσταται στην **βιοπολιτική παραγωγή γνώσης, επικοινωνίας και αισθήματος μέσω της τεχνολογίας**. Η βιοπολιτική εκτείνεται σε ένα κοινωνικό εργοστάσιο στη βάση της άυλης εργασίας που διαπερνά σύνολη την κοινωνική δραστηριότητα, από την παραγωγή μέχρι και τη σεξουαλική αναπαραγωγή.

Βιοπολιτική παραγωγή σημαίνει **παραγωγή υποκειμενικοτήτων, νέων μορφών υποκειμενικότητας και κοινωνικής συνεργασίας, που διαμορφώνουν έναν νέο τρόπο εκμετάλλευσης και συνάμα χειραφέτησης ή καλύτερα ανταγωνισμού μεταξύ κεφαλαίου και (συν)εργασίας**. Πρόκειται για μια διαδικασία επικοινωνιακής κοινωνικής, αλληλεπίδρασης που (ανα)παράγει **άυλα αγαθά (στάσεις, συμπεριφορές, έννοιες, τρόπους ζωής)** και βρίσκεται υπό τον διαρκή κίνδυνο της βίαιης απόσπασης από τους φορείς του κεφαλαίου.

Η παραγωγή ξεφεύγει από τα όρια της οικονομίας και εισβάλλει στο πολιτιστικό, κοινωνικό και πολιτικό πεδίο. Πρόκειται για μια **παραγωγή ιδεών, γνώσεων και συναισθημάτων**, η οποία δεν διαμορφώνει μόνο τα μέσα για την αναπαραγωγή της κοινωνίας, αλλά κοινωνικές σχέσεις και υποκειμενικότητες. «Αυτό που παράγεται σε αυτή την περίπτωση δεν είναι μόνο υλικά αγαθά, αλλά πραγματικές κοινωνικές σχέσεις και μορφές ζωής. Ονομάζουμε αυτή τη μορφή παραγωγής βιοπολιτική» (Hardt/Negri 2005: 94).

Τεχνολογία και ταξική πάλη

Ο αυτόνομος μαρξισμός αναλύει τον καπιταλισμό ως μια σύγκρουση δύο αντιτιθέμενων δυνάμεων: από τη μια βρίσκεται η εκμετάλλευση της εργασίας και, από την άλλη, η αντίσταση των εργατών στην εκμετάλλευση.

Ο ρόλος της τεχνολογίας είναι δισδιάστατος: μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο κεφαλαιοκρατικής κυριαρχίας της εργασίας και ως πεδίο για ταξική πάλη.

Σ' αντίθεση με τη σχολή της Φρανκφούρτης, οι αυτόνομοι μαρξιστές δεν θεωρούν ολοκληρωτική την εξάπλωση της εκμετάλλευσης στο **κοινωνικό εργοστάσιο** αλλά αντιλαμβάνονται το τελευταίο ως **ένα εκτεταμένο δίκτυο κοινωνικών σχέσεων που διαθλάται σε μια πληθώρα σημείων σύγκρουσης και αντίστασης προς την καπιταλιστική κυριαρχία**. Η τεχνοεπιστήμη καθίσταται ο βασικός τόπος απαλλοτρίωσης της εξουσίας από μέρους της εργατικής τάξης ιδωμένης πλέον μέσα από το πρίσμα του πλήθους.

Τεχνολογία > μεταφορντισμός

Ο Μαρξ είχε συλλάβει την δυνατότητα τεχνολογικής αυτονόμησης της γενικής διάνοιας και τις απελευθερωτικές δυνατότητες της.

Ομοίως, οι Χάρντ και Νέγκρι θεωρούν ότι η ικανότητα του πλήθους να παράγει (όχι μόνο, ούτε κυρίως, προϊόντα, αλλά πάνω απ' όλα συνεργασία, γνώση, επικοινωνία, τελικά τη ζωή την ίδια) ξεπερνά εδώ και τώρα το καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής. > **ελεύθερο λογισμικό στο Διαδίκτυο, τα ψηφιακά κοινά.**

Οι Χάρντ και Νέγκρι υποστηρίζουν ότι έχει ήδη επικρατήσει η ηγεμονία της **άυλης παραγωγής πληροφοριακών και επικοινωνιακών αγαθών** στο σύγχρονο γνωσιακό καπιταλισμό και **υπάρχει έδαφος για την αυτονόμηση της εργασίας από το κεφάλαιο.**

Ενώ το κεφάλαιο χρησιμοποιεί την τεχνολογία για να ελέγξει περαιτέρω την εργατική τάξη, **ο κοινωνικός εργάτης μπορεί να χρησιμοποιήσει την τεχνολογία στο πλήθος** για να απελευθερωθεί από το κεφάλαιο.

Μεταφορντισμός, μεταβιομηχανική κοινωνία και γνωσιακός καπιταλισμός

Ο μεταφορντισμός συνιστά μια αναδιάρθρωση του καπιταλισμού που βασίζεται στην **προσωρινότητα, στην κινητικότητα και στην πολυλειτουργική εργασία (multitasking)**. Στο μεταφορντισμό η καπιταλιστική παραγωγή διαχέεται μέσω της τεχνολογίας στο σύνολο της κοινωνίας και σε κάθε στιγμή της κοινωνικής ζωής. Ο μεταφορντισμός προωθεί **άτυπες και ελαστικές μορφές εργασίας (freelancing)** για να μειώσει το εργατικό κόστος.

Για τους Χαρντ και Νέγκρι αυτά δεν θεωρούνται αποτελέσματα κρίσιμων τομών και αναδιρθρώσεων στην παραγωγή αλλά **εκφράσεις ενός νομαδικού χαρακτήρα εγγενούς στην τρέχουσα μορφή του πληροφοριακού προλεταριάτου (Hardt/Negri 2000)**. Οι Χαρντ και Νέγκρι θεωρούν ότι ο μεταφορντισμός ως μοντέλο παραγωγής υποσκάπτει τον ίδιο τον καπιταλισμό. Η εργατική αντίσταση και υποκειμενικότητα συμπυκνώνεται πρωτίστως σε αυτό που όρισαν ως **αυτοαξιοποίηση**, ένα συνδυασμό ανάμεσα στην άρνηση της εκμετάλλευσης και **ποικίλους μηχανισμούς ατομικής και συλλογικής αυτοβελτίωσης και αυτοπραγμάτωσης. > το πλήθος**

Μεταβιομηχανική κοινωνία και γνωσιακός καπιταλισμός: πλέον, αντικείμενο της παραγωγής δεν είναι η μόνο η παραγωγή υλικών αγαθών αλλά και **η παραγωγή κοινωνικών αντιλήψεων, στάσεων, γνώσεων**, κάτι που δίνει έναν ιδιαίτερο γνωσιακό, επικοινωνιακό και γλωσσικό χαρακτήρα στην παραγωγική διαδικασία. Αυτή η αλλαγή περιεχομένου επιτρέπει και **την καθολικοποίηση της εργασίας**, που γενικεύεται σε κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής, και αυτό φανερώνει **τον ολοκληρωτικό «αυτοκρατορικό» χαρακτήρα της κυρίαρχης εξουσίας, αλλά, ταυτόχρονα, και τον εμμενή χαρακτήρα της κοινωνικής χειραφέτησης.**

Άυλη εργασία και εργασιακή θεωρία της αξίας

Οι Χάρντ και Νέγκρι εκλαμβάνουν την έννοια της αξίας με την Σπινοζική έννοια της δυνατότητας για πράξη που υπερβαίνει την εργασία. Οι Χάρντ και Νέγκρι ενσωματώνουν στην ανάλυσή τους την Φουκωική έννοια της βιοπολιτικής, σύμφωνα με την οποία στη νεωτερικότητα η εξουσία επεκτείνεται από το εργοστάσιο σε όλους τους θεσμούς της κοινωνίας, όπως τη φυλακή, την εκπαίδευση και την υγεία, με σκοπό τον έλεγχο του σώματος και της ψυχής στο πλαίσιο της καπιταλιστικής οικονομίας. Η βιοπολιτική συνδυάζεται με την μεταμοντέρνα έννοια της βιοεξουσίας των Ντελέζ και Γκουαταρί, η οποία αναφέρεται στην κοινωνική αναπαραγωγή των σωμάτων, των αξιών, των σχέσεων και του αισθήματος πέρα από το πλαίσιο του εργοστασίου.

Οι Χάρντ και Νέγκρι εφαρμόζουν την έννοια της άυλης εργασίας που εισήγαγαν οι Λαζαράτο και Βίρνο για να υποστηρίξουν ότι η αξία είναι μη-μετρήσιμη. Η άυλη εργασία συντίθεται σε δυο βασικά στοιχεία: (1) την παραγωγή και διαχείριση των αισθημάτων που απαιτούν ανθρώπινη ενσώματη επαφή και εργασία και (2) την αυτοματοποίηση και εμπνευματοποίηση της γνωσιακής πληροφορίας από τις τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνίας. Η άυλη εργασία συνίσταται σε μια αισθηματική/γνωσιακή διάσταση που επεκτείνεται από την υλική εργασία του εργοστασίου στην κοινωνία ως σύνολο. Ως τέτοια, η άυλη εργασία δεν μπορεί να μετρηθεί με μονάδες χρόνου, όπως υποθέτει η μαρξική εργασιακή θεωρία της αξίας, καθώς εισάγει μια δημιουργική, υποκειμενική και ποιοτική διάσταση που κεφαλοποιείται πρωτίστως από το χρηματιστικό κεφάλαιο.

Αυτή η υπέρβαση της θεωρίας της εκμετάλλευσης οδηγεί στη διατύπωση, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, ενός σχήματος για την ανάπτυξη δύο χρόνων εντός της καπιταλιστικής παραγωγής: του καπιταλιστικού χρόνου, που είναι μετρήσιμος και ποσοτικοποιημένος και ως τέτοιος συγκροτεί τη δυνατότητα να υπολογιστεί η εκμετάλλευση, και του “ελεύθερου” δημιουργικού χρόνου της άυλης εργασίας που εκπίπτει του χρόνου της εργασίας στο εργοστάσιο.

Από τα κοινά στο κοινό

Οι Χάρντ και Νέγκρι μεταθέτουν τη συζήτηση περί κοινών αγαθών στην έννοια “του κοινού” για να δώσουν έμφαση στην ομότιμη παραγωγή των κοινών από το πλήθος που συναρθρώνει ένα δίκτυο ατομικοτήτων που αυτοοργανώνονται αυθόρμητα γύρω από κοινούς πόρους όπως χωράφια, αγρότοπους, αλιευτικά πεδία, συνεταιρισμούς, το Διαδίκτυο, το ανοιχτό λογισμικό, κλπ.

“Το κοινό” υπερβαίνει τη δημόσια και ιδιωτική σφαίρα του κράτους και του καπιταλισμού ως η διιστορική πολιτική αρχή αυτοκυβέρνησης της φύσης και της κοινωνίας από κοινότητες σύμφωνα με συλλογικά θεσμισμένους κανόνες και νόρμες.

“Το κοινό” είναι μια διαδικασία αυτοθέσμησης και το αποτέλεσμα συνεργασίας, αλλά και ταυτόχρονα δεν υπόκειται σε σχέσεις ατομικής ή αποκλειστικής ιδιοκτησίας. Αυτό οδηγεί σε μια σύλληψη της αξίας που είναι ταυτόχρονα κοινή και μοιρασμένη, ενώ ο βιοπολιτικός χαρακτήρας της παραγωγής υπερβαίνει τους παραδοσιακούς λογιστικούς μηχανισμούς. Γι’ αυτό τον λόγο και οι δύο συγγραφείς τείνουν προς μια σύλληψη της εκμετάλλευσης ως μιας διαδικασίας απόσπασης και απαλλοτρίωσης ενός συλλογικού δημιουργικού δυναμικού (Hardt/Negri 2005: 140-153). Η ανάπτυξη του κοινού προκύπτει μέσα από την κεντρικότητα της επιτελεστικότητας (performativity) μέσα στην άυλη παραγωγή. Αυτή η ιδιαίτερη επιτελεστική ικανότητα του πλήθους αποτελεί και το βασικό διακύβευμα του κοινωνικού ανταγωνισμού κατά τους δύο συγγραφείς, καθώς η εκμετάλλευση συνίσταται στον έλεγχο αυτών των διαδικασιών από την εξουσία του κεφαλαίου (Hardt/Negri 2005: 201-202).

Δημοκρατία και το κοινό

Το πλήθος προϋποθέτει μια νέα έννοια δημοκρατίας, η οποία εισάγει **την έννοια του κοινού ως «το κοινό σύνολο των βιοπολιτικών παραγωγικών σχέσεων»** (Hardt/Negri 2005: 310), ως η δυνατότητα το σύνολο του πλήθους να διαχειριστεί την κληρονομιά της ανθρωπότητας και τη μελλοντική παραγωγή αγαθών και ιδεών. **Το κοινό αποκρυσταλώνει την αυθόρμητη παραγωγή κοινής αξίας**, η οποία εκτείνεται από τους φυσικούς πόρους στην κοινωνική αναπαραγωγή της γνώσης, της γλώσσας, της πληροφορίας, του αισθήματος, του πολιτισμού, κλπ. Το κοινό εκτείνεται ως συλλογικότητα σε ένα διανεμημένο δίκτυο το οποίο ενσωματώνει τη δυναμική αλληλεπίδραση των ενικοτήτων του πλήθους.

Η αλληλεπίδραση του πλήθους συντονίζεται από **τη συλλογική νοημοσύνη του δικτύου μέσω αυτόνομων κόμβων και συνδέσεων που ξεδιπλώνονται οριζόντια και από τα κάτω**. Το διανεμημένο δίκτυο ενέχει μια νέα θεσμίζουσα λογική σύμφωνα με την οποία το πλήθος εγκαθιδρύεται ως **μια συνταγματική αυτο-θεσμίζουσα εξουσία που καθοδηγείται από την βιοπολιτική αναπαραγωγή της κοινότητας**. Το Διαδίκτυο και το κίνημα του ανοικτού λογισμικού είναι παραδειγματικές περιπτώσεις της κοινότητας.

Το πλήθος προεικονίζει την άφιξη **μιας οριζόντιας δημοκρατίας** χωρίς αποκλεισμούς και ανταγωνισμούς. Η δημοκρατία του πλήθους αναφέρεται **στη συλλογική διακυβέρνηση του κοινού αγαθού μέσα από την άμεση συμμετοχή όλων των πολιτών.**

Θεμέλιο μιας διαφορετικής δημοκρατίας του πλήθους καθίσταται η ικανότητα συλλογικής δημιουργικότητας και εφευρετικότητας που αναδεικνύεται εντός του ίδιου του πλαισίου της σύγχρονης βιοπολιτικής παραγωγής: **«Το γεγονός της οικονομικής καινοτομίας στο εσωτερικό των δικτύων, μπορεί να είναι ένα πιο διαφωτιστικό μοντέλο για τη διαδικασία πολιτικής απόφασης του πλήθους»** (Hardt/Negri 2005: 338-339).

Γι' αυτό και ξαναγυρνούν στη συνεργατική παραγωγή λογισμικού και καινοτομιών που αναπτύσσεται στα πλαίσια του κινήματος Open Source, υποστηρίζοντας ότι «μπορούμε να δούμε τη δημοκρατία του πλήθους ως μια κοινωνία Open Source, δηλαδή μια κοινωνία στην οποία ο βασικός κώδικας έχει αποκαλυφθεί, για να μπορούμε όλοι να εργαστούμε συνεργατικά για την επίλυση των προβλημάτων και για να δημιουργήσουμε πιο αποδοτικά κοινωνικά προγράμματα» (Hardt/Negri 2005: 340).

Μετασοσιαλισμός, μεταφιλελευθερισμός, δημοκρατία

Τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής οργάνωσης του πλήθους αποτυπώνονται και στα χαρακτηριστικά των αγώνων που ξεσπούν τα τελευταία χρόνια: «το κοινό κινητοποιείται στην επικοινωνία ανάμεσα σε διαφορετικούς τοπικούς αγώνες» (Hardt/Negri 2005: 213), κάτι που αποτυπώθηκε σε έναν ολόκληρο κύκλο αγώνων από τα τέλη της δεκαετίας του 1990. Αυτό θέτει το ερώτημα μιας νέας Αριστεράς, καθώς **το πλήθος ως έννοια συμβάλλει στην «επανεφεύρεση της έννοιας της Αριστεράς»** (Hardt/Negri 2005: 220). Επιμένουν στην **ανάγκη ενός μετασοσιαλιστικού και μεταφιλελεύθερου προγράμματος**, που θα έρχεται σε ρήξη με τις παραδόσεις και τους προσδιορισμούς του εργατικού κινήματος και των μοντέλων του, τόσο για την πολιτική όσο και για την παραγωγή.

Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να δούμε το πλήθος και υπό τις δύο έννοιές του: Και ως **το μόνιμο στοιχείο μιας τάσης της ανθρωπότητας προς την ελευθερία και την αντίσταση στην εξουσία και ως μια συγκεκριμένη σύγχρονη ιστορική δυνατότητα σήμερα** ως «ένα σχέδιο πολιτικής οργάνωσης [που] κατά συνέπεια δεν μπορεί παρά να πραγματοποιηθεί μέσω πολιτικών πρακτικών» (Hardt/Negri 2005: 226).

Το θέμα των πολιτικών πρακτικών οδηγεί στο ζήτημα της δημοκρατίας ως κεντρικής έννοιας για τον επαναπροσδιορισμό της πολιτικής δράσης του πλήθους. Αυτό απαιτεί την επανεξέταση της διαδρομής –και των αντιφάσεων– της σύγχρονης δημοκρατίας, όπως τουλάχιστον αναδύθηκε μετά τον 18ο αιώνα. Γι' αυτό και μιλούν για **ένα ανολοκλήρωτο δημοκρατικό σχέδιο της νεωτερικότητας** (Hardt/Negri 2005: 237). Παράλληλα, κάνουν έναν απολογισμό της «μη πραγματοποιημένης δημοκρατίας του σοσιαλισμού» (Hardt/Negri 2005: 249), εντοπίζοντας τόσο τη σημασία που είχαν οι δημοκρατικές παραδόσεις και η προσπάθεια για καταστροφή της διάκρισης ανάμεσα στην κυρίαρχη εξουσία και την κοινωνία, οι συμβουλευτικές παραδόσεις για την άμεση διαχείριση της παραγωγής, οι πειραματισμοί για μια διαφορετική λειτουργία του δικαίου. Εκτιμούν, όμως, ότι σε μεγάλο βαθμό **η σοσιαλιστική παράδοση έμεινε εγκλωβισμένη εντός μιας εργαλειακής θεώρησης της οικονομικής ορθολογικότητας και της πολιτικής αντιπροσώπευσης**. Γι' αυτό υποστηρίζουν ότι **απαιτούνται «νέες μορφές δημοκρατίας που να πηγαίνουν πέρα από την αντιπροσώπευση»** (Hardt/Negri 2005: 255). Αυτό δίνει σημασία στην επικοινωνία και τη διαρκή ανασημοσιοδότηση που αυτή περιλαμβάνει, καθώς γίνεται βασική πλευρά της βιοπολιτικής παραγωγής.

Αυτοκρατορία και ιμπεριαλισμός

Η έννοια της αυτοκρατορίας υπερβαίνει την **κλασική μαρξιστική έννοια του ιμπεριαλισμού**, η οποία είναι **συνδεδεμένη με το έθνος-κράτος**. Αντιθέτως, η έννοια της αυτοκρατορίας σημαίνει μια **ενοποιημένη δομή εξουσίας και όχι με μια συνάρθρωση εθνικών σχηματισμών**. Ιμπεριαλισμός > αποικιοκρατία > επέκταση του κεφαλαίου σε άλλες ηπείρους. Η **αυτοκρατορία** είναι το στάδιο μετά τον ιμπεριαλισμό, μία καινούρια **διαμόρφωση των σχέσεων εξουσίας σε πλανητικό επίπεδο**. Το κεφάλαιο δεν έχει πλέον εκτός. Στη φάση της αυτοκρατορίας τα σώματα, τα μυαλά, τα αισθήματα των ανθρώπων, η γνώση, η επικοινωνία, οι φυσικοί πόροι του πλανήτη, όλα έχουν περάσει υπό τον έλεγχο του κεφαλαίου.

Η Αυτοκρατορία παραπέμπει σε **έναν παγκοσμιοποιημένο καπιταλισμό**, όπου **η υποχώρηση των εθνικών κρατών**, οι νέες αποκεντρωμένες μορφές κυριαρχίας που απορροφούν το σύνολο του πλανήτη, **η ανάδυση μιας παγκόσμιας αγοράς** αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά.

Οι ΗΠΑ **δεν είναι** η 'αυτοκρατορία' αλλά βρίσκονται στην κορυφή της πυραμίδας εξουσίας που δομεί την *Αυτοκρατορία*, ενώ λίγο πιο κάτω οι ισχυροί σχηματισμοί του G7. Σε ένα δεύτερο επίπεδο βρίσκονται **τα δίκτυα των υπερεθνικών επιχειρήσεων** που εγγυώνται την συνοχή της αυτοκρατορίας. Στη βάση αυτή της πυραμίδας βρίσκονται οι εκπρόσωποι των κρατών και των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων.

Η αυτοκρατορική εξουσία δεν μπορεί να αναπαραχθεί μέσα από τους μηχανισμούς του εθνικού κράτους, αφού δεν λειτουργεί πια η έννοια του λαού ως νομιμοποιητική βάση αλλά μέσα από **«τροπικότητες βιοπολιτικού ελέγχου»**: τον πόλεμο, το χρήμα και την αποδιάρθρωση των **εθνικών νομισματικών δομών**, και τον αιθέρα, τον έλεγχο των **επικοινωνιακών, πολιτιστικών και εκπαιδευτικών μηχανισμών**.

Η αυτοκρατορία και το πλήθος

Στην εποχή της αυτοκρατορίας έχουν σχετικοποιηθεί οι διακρίσεις του εργοστασιακού από τον μη εργοστασιακό χώρο και χρόνο: το εργοστάσιο έχει διαχυθεί σε όλη την κοινωνία, και έτσι η υποκειμενικότητα των ανθρώπων δεν καθορίζεται από τη μονοδιάστατη ένταξή τους σε έναν μηχανισμό (την επιχείρηση, την οικογένεια, τη φυλακή, το σχολείο) αλλά σε περισσότερους ταυτόχρονα. Αξιοποιώντας στο σημείο αυτό αναλύσεις της φεμινιστικής ιδίως βιβλιογραφίας, οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι κατά τον ίδιο τρόπο έχουν σχετικοποιηθεί οι διακρίσεις ανάμεσα σε εργασία, οικιακή φροντίδα (=αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης), εκπαίδευση, ελεύθερο χρόνο κ.ο.κ.: πολλές δραστηριότητες εντάσσονται ταυτόχρονα σε δύο ή περισσότερες από τις ανωτέρω κατηγορίες.

Όλα αυτά καθόλου δεν σημαίνουν προσχώρηση σε κάποιου είδους θεωρία περί "πολυσθενών υποκειμένων" ή περί "τέλους της εργασίας". Η διάχυση αυτή δεν συνεπάγεται ότι η εργασία (και, κατά μείζονα λόγο, η καπιταλιστική εκμετάλλευση) "δεν είναι πλέον πουθενά", αλλά ακριβώς αντίθετα, ότι είναι παντού, ότι πολλαπλασιάζεται -γι' αυτό άλλωστε και πολλαπλασιάζονται οι δυνατότητες ανατροπής της.

Κριτική στον εργατισμό

Ο εργατισμός αποτελεί ένα απλουστευτικό θεωρητικό σχήμα το οποίο θεωρεί ότι έχουμε ήδη φτάσει σε έναν πλήρως παγκοσμιοποιημένο καπιταλισμό, στον οποίο κυριαρχούν όχι οι παραδοσιακές μορφές εξουσίας, αλλά πλήρως απεδαικτοποιημένα πληροφοριακά δίκτυα εξουσίας. Η ίδια η τάση που οδηγεί σε αυτό τον πανίσχυρο και άνευ αντιφάσεων υπερκαπιταλισμό, εμπεριέχει σε μια παράξενη καρικατούρα διαλεκτικής και την αναίρεσή του μέσα από την εξαιρετικά **ασαφή έννοια του πλήθους** στην οποία τσουβαλιάζονται όλες οι πιθανές αντιστάσεις και το οποίο ορίζεται τελικά μέσα από την μάλλον απλουστευτική εικόνα της εξέγερσης της εγγενούς δημιουργικότητας και κοινωνικότητας που εμπεριέχει ο σύγχρονος καπιταλισμός.

Σ' αντίθεση με κλασικές μαρξιστικές θεωρήσεις που εκλαμβάνουν τον μεταφορντισμό και τον νεοφιλελευθερισμό ως μια αστική αντεπίθεση από το 1970 και μετά στην εργασία στο χώρο της παραγωγής, ο εργατισμός των Χαρντ και Νέγκρι αποτελεί έναν ύμνο στις ελαστικές εργασιακές σχέσεις, τις νέες μορφές εργασίας, τις νέες τεχνολογίες ως εκδοχές προλεταριακής απελευθέρωσης. Πρόκειται για μια τεχνολογική και κοινωνιολογική ουτοπία που βλέπει στον μεταφορντισμό μόνο την αποτύπωση της προλεταριακής δημιουργικότητας και μια αναπαραγωγή του μύθου περί της «κοινωνίας της γνώσης και της πληροφορίας».

Ο εργατισμός ως ανεστραμμένος ιστορικισμός και οικονομισμός

Ο εργατισμός αποτελεί μυστικοποίηση της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης. Η αποτίμηση των αναδιαρθρώσεων όχι ως απαντήσεις στις αντιστάσεις της εργατικής τάξης, αλλά ως αποτυπώσεις της δυναμικής τους, και θετικών εξελίξεων δεν είναι μόνο μια βασική αντίφαση του ρεύματος του εργατισμού, αλλά και μια εκδοχή *ιστορικισμού* μόνο που αντί για τον τεχνολογικό ιστορικισμό των παραγωγικών δυνάμεων του παραδοσιακού οικονομισμού, έχουμε έναν **ιστορικισμό της προλεταριακής υποκειμενικότητας**, που οδηγεί στην αποδοχή των αναδιαρθρώσεων ως θετικών συμπυκνώσεων των νέων αντιστάσεων.

Ο εργατισμός αποτελεί μια απλουστευτική θεώρηση της εξουσίας. Όλη η σύνθετη διαδικασία καθορισμού που ορίζει την σχέση ανάμεσα σε οικονομία και πολιτική χάνεται. Ο εργατισμός αναπαράγει μια **κλασική εκδοχή οικονομισμού: η επέκταση του κεφαλαίου αναιρεί τη σχετική αυτονομία του πολιτικού επιπέδου**. Η πολιτική υποκαθίσταται από το συνδυασμό τεχνικής διαχείρισης, φυσικής βίας, πνευματικής χειραγώγησης. Κάθε ιδιαιτερότητα του πολιτικού επιπέδου, ως συμπύκνωση όλων των αντιφάσεων ενός σχηματισμού, ως μακροπρόθεσμο ταξικό συμφέροντος, ως σύναψης / αποδιάρθρωσης κοινωνικών συμμαχιών, ως επενέργειας της ιδεολογίας, διαγράφεται μέσα στην **απλουστευτική έννοια του βιοπολιτικού ελέγχου**.

Ο εργατισμός αναπαράγει ένα **κλασικό οικονομιστικό σχήμα για την προτεραιότητα των παραγωγικών δυνάμεων: η παραγωγική βάση είναι από μόνη της επαναστατική και σύμφωνη με τις κοινωνικές ανάγκες, αλλά «περιορίζεται» από το κεφάλαιο που δεν την αφήνει να αναπτυχθεί όσο πρέπει**.

Το τέλος της πολιτικής

Ένα από τα βασικά στοιχεία που όρισαν εξαρχής το ρεύμα του εργατισμού είναι η στροφή προς το εργοστάσιο ως βασικού κοινωνικού κυττάρου και η άρνηση οποιασδήποτε έννοιας –έστω και σχετικής αυτονομίας– του πολιτικού.

Ο εργατισμός καταλήγει στο ώριμο έργο του Νέγκρι να γίνεται ένα σχήμα απορρόφησης της πολιτικής από την οικονομία. Εδώ δεν έχουμε πια μια κριτική της πολιτικής αλλά το τέλος της πολιτικής.

Ο εργατισμός είναι, αφενός, μια ιδιαίτερα επιθετική εκδοχή οικονομισμού, ένα είδος οικονομιστικής ουτοπίας, και ένα σχήμα τέλους της πολιτικής. Αφετέρου, είναι μια ιδιαίτερα αντι-διαλεκτική σύλληψη του ίδιου του κοινωνικού ανταγωνισμού και μια υποτίμηση της ανισότητας και της συνθετότητάς του.

Μαρξιστική κριτική του εργατισμού

Ο εργατισμός δεν μπορεί να εξηγήσει ούτε τις αντιφάσεις που διαπερνούν το διεθνές σύστημα, ούτε την αναπαραγωγή αντιθέσεων ανάμεσα σε κράτη, ούτε την ένταση των ενδοϊμπεριαλιστικών αντιθέσεων. Και βέβαια στο βαθμό που και αυτό το θεωρητικό σχήμα είναι εν τέλει μια παραλλαγή του σχήματος της «παγκοσμιοποίησης» υφίσταται το όλο πλήγμα που φέρνει η τρέχουσα συγκυρία και η καταγραφή ενδοϊμπεριαλιστικών αντιθέσεων στην εικόνα ενός ενιαίου κόσμου και μιας ενιαίας διεθνούς κοινότητας.

Το σχήμα της Αυτοκρατορίας αδυνατεί να εκτιμήσει, μέσα στην ιδιότυπη ιστορικιστική αισιοδοξία που το διακατέχει, ότι σε μεγάλο βαθμό η τρέχουσα πραγματικότητα δεν παράγεται από την εγγενή δημιουργικότητα του πλήθους, αλλά δυστυχώς από ένα ολόκληρο φάσμα από πραγματικές και πολύ οδυνηρές ήττες των εργατικών και λαϊκών τάξεων σε όλο τον κόσμο, ήττες στα πεδία της καπιταλιστικής παραγωγής και αναπαραγωγής, τις οποίες καλούμαστε να αντιστρέψουμε, εάν θέλουμε να μιλούμε πραγματικά για αντιστάσεις.

Ο εργατισμός αναμεταξύ εμπειρισμού και μεταφυσικής

Ο εργατισμός διολισθαίνει στον εμπειρισμό και στη μεταφυσική.

Ο **εμπειρισμός** δεν αποτυπώνεται μόνο στο ότι πολύ εύκολα ενσωματώνονται διάφορες τρέχουσες εικόνες και αναπαραστάσεις για τον σύγχρονο κόσμο (η αναφορά στον πληροφοριακό χαρακτήρα της σύγχρονης παραγωγής και η ενσωμάτωση της εικόνας του δικτύου ως βασικού μοντέλου οργάνωσης είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα).

Ούτε η **μεταφυσική** συμπυκνώνεται μόνο στην **όλη προβληματική της εργασίας ως έκφρασης της συλλογικής ανθρώπινης δημιουργικής φύσης**.

Ο εμπειρισμός και η μεταφυσική εκφράζονται, πολύ περισσότερο, στη σταδιακή **διαγραφή κάθε έννοιας ταξικής σύγκρουσης και της εγγενούς αντιφατικότητας εντός της παραγωγής**.

Ο εργατισμός αποτελεί μια **κριτική σε μια «λογιστική»**, οικονομίστικη θεώρηση της **εκμετάλλευσης** που είναι ευπρόσδεκτη και αναγκαία και όντως **οφείλουμε να υπερβούμε κάθε θεώρηση της εκμετάλλευσης ως απλής ποσοτικής ανισότητας**. Αυτό, όμως, σημαίνει όχι να υπερβούμε εύκολα (ούτε να θεωρήσουμε παρωχημένες έννοιες), αλλά να προσπαθήσουμε να θεωρητικοποιήσουμε τη βαρύτητα που έχει τόσο **η αγορά ως μηχανισμός κοινωνικοποίησης επιμέρους ιδιωτικών εργασιών** (και **μοχλός πίεσης για μεγαλύτερη καπιταλιστική «ορθολογικότητα» και παραγωγικότητα**), όσο και οι όροι ανάδυσης της αξιακής μορφής, ως συμπύκνωση του ειδικά καπιταλιστικού χαρακτήρα της οργάνωσης της παραγωγής, αλλά και **η σημασία του χρήματος ως μορφή εμφάνισης της αξίας** (Μηλιός / Οικονομάκης / Λαπατσιώρας 2000: 529-557).

Αυτό, αντίστοιχα, ορίζει την ανάγκη να δούμε τις αναδιαρθρώσεις του σύγχρονου καπιταλισμού ως αναγκαστικά αντιφατικές στιγμές της πάλης των τάξεων, που περιλαμβάνουν πραγματικές μορφές ελέγχου και υποταγής των εργαζομένων και εξίσου πραγματικές νέες δυνατότητες συλλογικής αντίστασης.

Μαρξιστική κριτική στη διαλεκτική του εργατισμού

Οι Χάρντ και Νέγκρι αναπαράγουν τη διαλεκτική της αυτοκρατορίας και του πλήθους στη βάση της ηγεμονίας της πληροφοριακής και επικοινωνιακής άυλης εργασίας, η οποία ταλαντεύεται μεταξύ υποταγής στην εκμετάλλευση του κεφαλαίου και ελευθερίας ως συλλογικής δικτυακής δυνατότητας αυτοαξιοποίησης και αυτονομίας. Η άυλη εργασία του πλήθους ενέχει εν σπέρματι τον κομμουνισμό των αυτόνομων συνεταιριζόμενων παραγωγών, όμως ταλαντεύεται μεταξύ ετερονομίας και αυτονομίας.

Αυτό που χάνεται σε αυτή τη θεώρηση είναι **η σύλληψη της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης ως ανταγωνιστικής κοινωνικής σχέσης**. Αυτό σημαίνει ότι η άυλη εργασία δεν είναι ούτε ουσία που αυτοαλλοτριώνεται, ούτε απλή δυναμική που υποτάσσεται σε εξωτερικές δυνάμεις. Η έννοια της καπιταλιστικής εκμεταλλευτικής σχέσης ορίζει ένα πεδίο σύνθετων και επικαθορισμένων προσδιορισμών που καταλήγουν όχι μόνο στην ανάδειξη δύο αντιθετικών πόλων (εργασία και κεφάλαιο), αλλά και στον αμοιβαίο και συνεχή διαλεκτικό αλληλοκαθορισμό τους (Balibar 1997: 299).

≠

Δεν χάνεται η σύλληψη της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης ως ανταγωνιστικής κοινωνικής σχέσης. Απλώς ο ένας πόλος αυτής της σχέσης (η εργασία) υπερβαίνει και αναιρεί τον άλλο πόλο (το κεφάλαιο) στο πλαίσιο μιας αισιόδοξης διαλεκτικής αυτοκρατορίας και πλήθους.

Κριτική στην έννοια του κοινού

Η επίκληση του κοινού δεν πηγαίνει πέρα από μια γενική επίκληση της ελεύθερης πρόσβασης σε κοινόχρηστους χώρους και πρακτικές. Το παράδειγμα του λογισμικού ανοιχτού κώδικα (open source) και η ανοιχτή δομή του διαδικτύου δεν αποτελούν στρατηγικές προτάσεις για την άρθρωση ενός εναλλακτικού πολιτικού και κοινωνικού σχεδίου, ούτε περιγράφουν επαρκώς την αναγκαία διαδικασία συλλογικής επανιδιοποίησης των μέσων παραγωγής, κοινωνικοποίησης της τεχνικής γνώσης και επαναστατικοποίησης της παραγωγικής διαδικασίας στην κατεύθυνση της άρσης της διάκρισης διανοητικής-χειρωνακτικής και διευθυντικής-εκτελεστικής εργασίας. Δεν αποτελούν έκφραση του δημοκρατικού συλλογικού σχεδιασμού των παραγωγικών κατευθύνσεων και της διαμόρφωσης θεσμών εργατικής (αντι)εξουσίας, που απαιτείται για την ανατροπή των καπιταλιστικών παραγωγικών σχέσεων. Επιπλέον, η εισαγωγή των τεχνολογιών της πληροφορίας ως αυτονόητη –και λίγο πολύ αυτόματη– αντικειμενική προϋπόθεση της μετάβασης στον κομμουνισμό παραγνωρίζει τους τρόπους με τους οποίους αυτές οι τεχνολογίες μπορεί να συμπυκνώνουν μορφές και πρακτικές καπιταλιστικού κοινωνικού ελέγχου εντός και εκτός της παραγωγής.

Η προσπάθειά τους για μια διπλή οριοθέτηση απέναντι και στην ιδιωτική οικονομία και τον κρατισμό οδηγεί σε ένα ασαφές σχήμα κοινής πρόσβασης σε κοινά αγαθά, που, όμως, δεν αποκρυσταλλώνεται σε πολιτικές προτάσεις.

Τελική κριτική

Οι διεκδικήσεις στις οποίες παραπέμπουν οι Χάρντ και Νέγκρι δεν ξεφεύγουν από τα όρια μιας παγκοσμιοποιημένης σοσιαλδημοκρατικής πρότασης: καλύτερη και δημοκρατικότερη λειτουργία των διεθνών οργανισμών, πάλη ενάντια στον κοινωνικό και πολιτικό αποκλεισμό, αναδιανομή εισοδήματος, ειρηνική επίλυση των διαφορών. Η προσθήκη της γενικής πίστης στην έμφυτη επαναστατική δυναμική του πλήθους μάλλον δεν λύνει τα προβλήματα.

Πρόκειται για ένα εμπειριστικό σχήμα για την κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας που, σε συνδυασμό με μια προμαρξιστική αντίληψη της κοινωνικής παραγωγικής δύναμης, συναντά μια σχεδόν μεταφυσική πίστη στην επαναστατική δυναμική των σύγχρονων μορφών εργασίας και **αναπαράγει έναν οικονομισμό που υποτιμά τη σημασία των πολιτικών και ιδεολογικών μορφών και αντιθέσεων.**

Η έλλειψη ενός συγκεκριμένου πολιτικού προγράμματος και ενός κεντρικού συντονισμού του πλήθους είναι ανασταλτικοί παράγοντες ως προς την ανατροπή του καπιταλισμού. Ο νομαδισμός του πλήθους δεν μπορεί να μεταφραστεί σε μια αποτελεσματική πολιτική αντι-εξουσία ικανή να απειλήσει την ηγεμονία του καπιταλισμού.

ΣΥΝΟΨΗ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ Ι

- Έργα αυτόνομου μαρξισμού
- Ιστορικό και θεωρητικό πλαίσιο
- Φορντισμός και μεταφορντισμός
- Βασικές προκείμενες του εργατισμού
- Κλασικός μαρξισμός και αυτόνομος μαρξισμός
- Ο κοινωνικός εργάτης στο κοινωνικό εργοστάσιο
- Αυτόνομος μαρξισμός και φεμινισμός
- Τεχνολογία και ταξική πάλη
- Βιοπολιτική
- Γενική διάνοια
- Το πλήθος
- Πλήθος, λαός, τάξη
- Μεταφορντισμός, μεταβιομηχανική κοινωνία και γνωσιακός καπιταλισμός
- Άυλη πληροφοριακή εργασία
- Άυλη εργασία και εργασιακή θεωρία της αξίας
- Από τα κοινά στο κοινό
- Δημοκρατία και το κοινό
- Μετασοσιαλισμός, μεταφιλελευθερισμός και δημοκρατία

ΣΥΝΟΨΗ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ II

- Αυτοκρατορία και ιμπεριαλισμός
- Η αυτοκρατορία και το πλήθος
- Κριτική στον εργατισμό
- Ο εργατισμός ως ανεστραμμένος ιστορικισμός και οικονομισμός
- Το τέλος της πολιτικής
- Μαρξιστική κριτική του εργατισμού
- Ο εργατισμός αναμεταξύ εμπειρισμού και μεταφυσικής
- Μαρξιστική κριτική στη διαλεκτική του εργατισμού
- Κριτική στην έννοια του κοινού
- Τελική κριτική